

Değerlendirme Makalesi/ Review Article

Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgızistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Sorun Alanlarına Genel Bir Bakış

Derviş Ulaşhan ERASLAN^{T**}

Kırgızistan Cumhuriyeti 31 Ağustos 1991'de SSCB'den bağımsızlığını ilan etmiştir (president.kg). 21 Aralık 1991'de Bağımsız Devletler Topluluğu ve 2 Mart 1992'de Birleşmiş Milletler tarafından bağımsız bir ülke olarak tanınmıştır (BM ve BDT, 2021). Kırgızistan ve Çin'in diplomatik düzeyde ilişkileri ise 5 Ocak 1992'de başlamıştır (Kitaysko-Kyrgyzskiyeye otnosheniya, 2010). İlk demokratik seçimlerini ise 1991'de gerçekleştirerek Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in seçilmesiyle birlikte demokrasi ve evrensel değerlerin uygulanacağına yönelik ilk adım atılmıştır. Kırgızistan, Türkistan'ın en demokratik ülkesi olarak kabul görmektedir. Bunun nedeni ise bağımsızlığından günümüze kadar Kırgızistan'da üç halk devriminin gerçekleşmiş olmasıdır. Halk devrimleri Kırgızistan'ı siyasi ve ekonomik istikrarsızlığa sürükleyen etkenlerden birisi olarak da gösterilmektedir (Laruelle ve Peyrouse, 2009: 82).

İlk olarak 2005 yılında yaşanan Lale Devrimi'yle Kurmanbek Bakiyev hükümeti Askar Akayev'den devralmıştır. 2010 yılında gerçekleşen devrim ile Bakiyev iktidarı devrilmiş yerine geçici olarak Roza Otunbayeva ve 2011 yılında yapılan seçimler sonucunda Almazbek Atambayev Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır (Joldoshov, 2013: 102). 24 Kasım 2017 yılında gerçekleştirilen seçimler sonucunda Sooronbay Ceenbekov yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kırgızistan siyasi tarihinde ilk defa Sooronbay Ceenbekov halk devrimi gerçekleşmeden seçimle iş başına gelen ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. 4 Ekim 2020 seçimlerinin sonuçlanmasıyla muhalefet partilerinin itirazı sonucunda parti üyeleri ve seçmenlerin protesto

* Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

E-Posta: d.han.eraslan@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6104-7422>

Gönderim Tarihi: 28 Nisan 2021, Kabul Tarihi: 31 Mayıs 2021.

Önerilen Atf: Eraslan, D. U., (2021). Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgızistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Sorun Alanlarına Genel Bir Bakış, *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 4(8), s.130-148.

gösterileri gerçekleşmiştir. 4 Ekim 2020 halk gösterileri sonucunda Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov, 15 Ekim 2020 tarihinde görevinden istifa etmiştir. Halk gösteri sırasında hapishaneden çıkartılan Sadır Caparov önce geçici hükümetin başbakanı olarak göreve başlamış ve 10 Ocak 2021 tarihinde yapılan seçimler sonucunda Kırgızistan'ın yeni cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır (Anadolu Ajansı ve Euronews, 2020).

Kırgızistan'da gerçekleşen üç halk devriminde görevdeki cumhurbaşkanlarının yetkilerini kötüye kullanması, devlet kaynaklarını aileleri arasında paylaşmaları, yolsuzluk ve etnik çatışmalar gibi etkenler önemli görünmektedir. Bununla birlikte Rusya ve ABD'nin bölgedeki hegemonya yarışı halk devrimlerinin gerçekleşmesinde etkili bir faktör olarak gösterilmektedir. Ancak, halk devrimlerinin gerçekleşmesinin arka planında, özellikle iç siyasette Kırgızistan-Çin ilişkileri önemli bir rol oynamaktadır. Çin'in "Kuşak-Yol" projesiyle Avrupa'ya açılma isteği, Türkistan'da hegemonya yarışında bir aktörü daha doğurmuştur. Çin'in, Kırgızistan'daki ılımlı siyaseti ve başarılı bir şekilde yürütmüş olduğu kamu diplomasisi kısa vadede bölgede Çin'i bir tehdit olarak göstermemektedir. Ancak, Kırgızistan'ın Çin'e olan kamu borçları uzun vadede krizleri ortaya çıkaracaktır. Bu makalede öncelikle sınır sorunları ele alınmış ve sınır sorununun çözülmesiyle ortaya çıkan işçi göçünün Kırgızistan ekonomisine ve toplumsal yapısına vermiş olduğu hasar üzerinde durulmuştur. Bir sonraki bölümde Çin'in kalkınma yardımları ve kredilendirme yöntemiyle borçlandırma ile bağımlılığı arttırması incelenmiştir. Son olarak krediler ve kalkınma yardımlarının ortaya çıkarmış olduğu yolsuzluk, suç örgütlerinin faaliyetlerine ve Kırgızistan iç siyasetine etkisine değinilmiştir.

Kırgızistan-Çin İlişkilerinde Sınır Sorunu

Kırgızistan 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan ettikten kısa bir süre sonra birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. SSCB'den ayrılan her Türk Cumhuriyetine kronik sınır sorunu miras kalmıştır. Bağımsızlığını ilan eden Türk devletlerinde de günümüzde sınır çatışmaları yaşanmaktadır. Kırgızistan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan ettiği günden bugüne kadar güneyinde Tacikistan ve Özbekistan'la, doğusunda ise Çin'le sınırlarda küçük ve büyük ölçekte çatışmalar yaşamaktadır.

Kırgızistan Cumhuriyetinin ilk bağımsız olduğu zaman yasal olarak geçerliliğini koruyan devlet sınırı antlaşmasını SSCB ve Çin 16 Mayıs 1991'de imzalamıştır. SSCB'nin çöküşünden sonra söz konusu antlaşmadaki tartışmalı bazı bölgeleri Çin tekrardan gündeme getirmiş ve yeni bir sınır antlaşması yapılması gerektiğini açıklamıştır (Çevikel, 2019: 80). Kırgızistan'ın, Çin'e Doğu Türkistan bölgesinden sınır komşusu olması sebebiyle; Çin Uygur Türklerini ayrılıkçı olarak nitelendirdiği ve Türkistan devletlerinden gelebilecek herhangi bir desteğe karşın bu bölgede güçlü bir sınır politikasından yana olmuştur.

Kırgızistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra en büyük halk gösterilerine neden olan bir meselede Çin'le sınır sorunlarını çözme sürecinde başlamıştır. Yaklaşık 30 bin hektar dağlık bölgenin Çin'e devredildiği ilk sınır anlaşması 1996 yılında eski Cumhurbaşkanı Askar Akayev tarafından imzalanmıştır. Söz konusu anlaşma 1998'de Kırgızistan Parlamentosu tarafından onaylanmıştır. 1999 yılında imzalanan ikinci sınır anlaşmasında ise 90 bin hektardan fazla alanı kapsayan Uzengi-Kuush bölgesi Çin'e bırakılmıştır (Laruelle-Peyrouse, 2009: 82). Her iki antlaşma sonucunda Kırgızistan, Çin'e yaklaşık 125 bin hektarlık toprağını vermiştir (Podolskaya, 2017).

Haziran 2001'de, Kırgızistan parlamentosu sınır antlaşmalarıyla ilgili birçok kez toplanmıştır. 1996 ve 1998 yıllarında Çin'le yapılan sınır antlaşmaları başta Azimbek Beknazarov olmak üzere muhalif siyasetçilerin tepkisine neden olmuştur. 2001 yılının sonbaharında bazı milletvekilleri, anlaşmanın nihai metninin, kesin coğrafi sınırları çizilen bir haritanın kendilerini sunulmadığını ifade ederek anlaşmayı onaylamayı reddetmişlerdir. Mayıs 2002'de, Akayev daha sert bir tutum sergileyerek, parlamentodan anlaşmayı onaylamasını istemiştir. Aksu bölgesinde binlerce göstericinin katıldığı gösterilere rağmen 30 lehte, 1 aleyhte ve 4 çekimser oy ile anlaşma parlamento tarafından kabul edilmiştir. Sınır anlaşması tartışmaları parlamento tarafından kapatılsa da medya ve siyasetçiler tarafından zaman zaman dile getirilmiştir. 2005'te Akayev'in iktidardan devrilmesinin ardından kamuoyunda Akayev'in siyasi kararlarının birçoğunun anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Çin'le imzalanan sınır anlaşmasının da iptal edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Laruelle-Peyrouse, 2009: 84).

Kırgızistan Cumhurbaşkanı Akayev'in 87.000 hektarlık Kırgızistan toprağını bir sınır anlaşmazlığını çözmek için Çin'e

birakma kararı, kitlesel protestolara ve halk ile polisin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Bu çatışmalar altı protestocunun ölümüyle ve Kırgızistan'da Çinli bir diplomatın aynı zamanda bir Çin vatandaşı olan şoförün ölümüyle sonuçlanmıştır. Marat'a göre (2008), toprak anlaşmasının tetiklediği "ölümlerin, Çin'e yönelik iddia edilen milliyetçi nefretle gerçekleştiğini" belirtmektedir.

İkinci Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev döneminde ise, Çin ile diplomatik krizin yaşanmamasına dikkat edilmiştir. Lale Devrimine neden olan ve Akayev'in en çok eleştirildiği Kırgızistan-Çin politikasında, Bakiyev döneminde de bir değişiklik olmamıştır. Bakiyev, iki ülkenin on beş yılda geliştirmiş olduğu diplomatik ilişkilerin daha iyiye gitmesi için çaba sarf etmiştir. Bakiyev döneminde 14 Temmuz 2009'da iki ülkenin sınır antlaşması tam anlamıyla neticelenmiştir. 1049 kilometrelik sınır komşuluğu bulunan iki ülke arasında hafta içi belli saatlerde Torugart ve Erkeştam sınır kapılarından geçiş yapılmaktadır. Torugart sınır kapısı Kırgızistan'da Narın'ın At-Başı bölgesinde bulunmaktadır. Kırgızistan'ın Oş'a bağlı Alay bölgesinde de Erkeştam sınır kapısı bulunmaktadır (Çevikel, 2019: 84).

Çin'le sınır sorunu çözüldükten sonra son yıllarda iki ülke arasında mal taşımacılığı yapan tır şoförlerinin sorunları ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar genellikle Çin tarafının Kırgızlara yönelik ayrımcılık yapması ile dikkat çekmiştir (Gezitter.org, 2020). İki ülkenin ticaretinde kullanılan sınır kapılarında Kırgız tır şoförleri Erkeştam gümrük noktasından sadece Çinli "Abu-Sakhiy" şirketinin mallarını taşıyan kamyonların geçişine izin verildiğini ifade etmektedir. Tır şoförü İsabay Sulaymanov, Erkeştam kontrol noktasından yalnızca Abu-Sakhiy araçlarının geçmesine izin verildiğini şu şekilde ifade etmektedir: "Abu-Sakhiy şirketinin temsilcisi, Oş bölge idaresine kargo ile 1-2 araç götürdüğünü ve bunun insani yardım olduğunu söyledi. Bu faaliyete aslında rüşvet denilebilir. Belki de nedeni buydu veya başka bir ilgi var mı? Bugün Kırgızistan'a Çin'den 30 tır girerse, 20-25'i Abu-Sakhiy şirketine aittir. Sürücülerin geri kalanı 10-15 gün seyahat izni beklemek zorundadır." (Azattyk, 2020).

Taşıyıcılar Derneği Başkanı Nabir Toktorov, bu sorunun Kırgız Cumhuriyeti Ulaştırma ve Yollar Bakanlığı tarafından çözülmesi gerektiğine inanmaktadır. Toktorov sınırda uygulanan durumu şu

Eraslan, Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgızistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile Siyasi, Sosyal ve..

sözlerle ifade etmektedir: "Çin topraklarına varır varmaz, kuyrukta sadece "Abu-Sahiy" şirketinin kamyonları var, bize yer verilmiyor. Sorun Kırgızistan tarafında değil, Çin'in içinde. Kırgızistan ile Çin arasında bir anlaşma olduğu için bu konunun Ulaştırma Bakanlığı tarafından çözülmesi gerekiyor. Tek bir şirketin çıkarlarını hesaba katıp her şeye izin veremezsiniz, diğer taşıyıcılara da dikkat etmeniz gerekir. Çünkü orada römorklar sadece "Abu-Sakhiy" şirketinin makinelerine bağlanıyor." (Azattyk, 2020).

Kırgızistan'ın Çin bankalarına gelecek beş yılda ödemesi gereken miktar 1,7 milyar dolardır. Çin önce borçlandırıp sonra kendisine mahkûm eden bir ekonomi politikası yürütmektedir.

Çin İşgücü Göçünün Kırgızistan'da Kamuoyu Algısı

Kırgızistan ve Çin arasındaki sınır sorununun çözülmesinden sonra iki ülke arasındaki yeni sorunu göç meselesi oluşturmuştur. İşgücü piyasasının darlığı ve ülkedeki ekonomik sorunlardan dolayı Çinli göçmenlerin varlığı Kırgız halkı tarafından büyük bir endişe uyandırmıştır. Yaklaşık bir milyon Kırgızistan vatandaşının yurt dışında istihdam etmek için ülkeden ayrılmaya zorunlu kalması kırsal alanların boşalmasına sebep olmuştur. Ülke dışına göçün artmasıyla beraber Çinli göçmenlerin küçük işletmelere yerleşmesine neden olmuştur (yol ve demiryolu inşaatı, çimento ve tuğla işleri vb.). 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana, daha iyi istihdam fırsatları arayışıyla ülkeyi terk eden Çin vatandaşlarının bir kısmı Türkistan'a yönelmiştir. 1990'lı yıllarda, Türkistan'da nispeten az sayıda Çinli göçmen bulunmaktadır. Bu göçmenler çoğunlukla pazarlarda toptan veya perakende tüccar olarak çalışmaktadır (Garibov, 2018: 144). Kuşak-Yol projesiyle, Çin yatırımlarının artmaya başlamasıyla ve 2008-2009 uluslararası mali krizini takiben Çin, bölgenin en önemli yatırımcısı konumuna yükselmiştir.

1990'larda Çin'den Kırgızistan'a göç esasen kendiliğinden olsa da sonraki dönemlerde daha düzenli hale gelmiştir. 1990'larda Kırgızistan'daki Çin vatandaşı göçmenler genellikle Kırgız halkı ile dilsel, kültürel veya dini yakınlıkları olan Uygur ve Dungan halkından oluşuyordu (Sadovskaya, 2015). Daha sonraki süreçte, bilhassa "Kuşak-Yol" girişimiyle birlikte Han Çinlilerinin daha düzenli olarak Kırgızistan'a akın ettiği görülmüştür. Han Çinlileri bölgeye sözleşmeye dayalı veya mevsimlik işlerde çalışmak üzere geçici olarak

göç etmektedir. Çinli göçmenlerin gerçek sayısının resmi istatistiklerin gösterdiğinden çok daha fazla olduğu biliniyor.

2000'lerin ortasına gelindiğinde Kırgızistan'da tahmini olarak 10.000 Çinli göçmen bulunmaktaydı. Kırgızistan'daki toplam göçmen işçi nüfusu içinde Çin vatandaşlarının oranı 2013'te %67,8 iken 2016'da %77'ye yükselmiştir (Marat, 2008). Kırgızistan göç idaresine göre, 2014 yılında Çinli göçmenlerin sayısı yaklaşık 28.000'dir. Ancak gerçek sayının 40.000 olabileceği Kırgızistan göç idaresi tarafından doğrulanmıştır (Lelik, 2016). Bişkek Çin Büyükelçiliği, Kırgızistan'da kalıcı olarak ikamet eden yaklaşık 20.000 Çinli göçmen olduğunu iddia ederek farklı bir rakam ortaya koymaktadır. Kırgız uzmanlar, Çinli işçilerin gerçek sayısının yaklaşık 50.000 olduğunu ifade etmektedir (Asanov-Najibullah, 2013).

Altın ve maden kaynakları dışında doğal kaynaklara sahip olmayan Kırgızistan için pazarlar önemli bir ekonomik sektörü oluşturmaktadır. Kırgızistan'ın iki önemli pazarını Dordoy ve Karasu pazarlarıdır. Bu pazarların sahipleri milletvekilliği dokunulmazlığı almak için siyasete girmiş kişilerdir. Dordoy Pazarın sahibi Askar Salimbekov Bişkek'in eski belediye başkanı ve Narın şehrinin eski valisidir. Aynı zamanda bu aile şirketi, ülkenin Çin ile sınırını oluşturan Narın yolunun güvenliğini sağlamıştır. Ülkenin güneyinde bulunan Karasu bölgesi ve pazarını kontrol eden Bayaman Erkinbayev (2005 yılından suikast sonucunda öldürülmüştür) ve Alışir Sabirov parlamentoya seçilmiş, aile üyeleri ise belediye meclisine girmiştir (Laruelle-Peyrouse, 2009: 86). Söz konusu aileler suç örgütü niteliğinde faaliyet göstermiş ve 2005 yılında pazar sektöründe idari görevlerde bulunan yaklaşık on Kırgız iş adamı suikast sonucunda öldürülmüştür. Pazar sahipleri arasındaki iç çatışmalar, ülkenin yerel ve bölgesel istikrarına bir tehdit doğurmuştur. 2007 yılında Kırgızistan hükümeti toptan satışta çalışan yabancı vatandaşların faaliyetlerini sınırlayan bir yasa tasarısı hazırlamıştır. Kırgızistan'da bu durum Çinlilerin ticari faaliyetlerini kısıtlamak için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.

Ocak 2007'de, Kırgızistan'da toptancılık alanında ticari faaliyet gösteren yabancı vatandaşlar ve iş yerleri için kota uygulamasını öngören bir yönerge meclis tarafından kabul edilmiştir. Söz konusu yönerge, Nisan 2007'de yürürlüğe girecek şekilde hazırlanmış ve

sadece 4500 yabancıların Kırgızistan pazarlarında istihdam etmesine izin vermektedir. Yasa tasarısının hazırlandığı Ağustos 2007 döneminde gerçekleştirilecek Şanghay İşbirliği Örgütü toplantısında bu durumun Kırgızistan-Çin ilişkilerine zarar verebileceği düşünülerek uygulama 1 Ocak 2008'e kadar ertelenmiş ve sonrasında da süresiz olarak ertelenmiştir.

“Kuşak-Yol” projesi, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından 2013 yılında Astana’da ilan edildiğinde Türkistan ülkeleri tarafından olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Proje Türkistan devletleri için alt yapı, ulaşım sistemleri gibi önemli yatırımları kapsamaktadır. Kuşak Yol projesi yeni işgücü, istihdam olanakları ve bölge için ekonomik kalkınmayı da içermektedir. “Kuşak-Yol” projesi Türkistan devletleri için olumlu etkileri olsa da bir takım olumsuz etkileri de bünyesinde barındırmaktadır. Çinli yatırımcıların bölgeye yerleşmesiyle birlikte ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi Çinli işçi göçmenlerin yerel halk ile olan ilişkisi olmuştur. “Kuşak-Yol” projesinin hayat geçirilmesiyle birlikte Türkistan’daki Çinli göçmenlerin sayısında ciddi bir artış görülmektedir. Kırgızistan’da altın madenlerinde ve ulaşım sistemlerinde çalışan Çinli işçilerin artması zaman zaman yerel halk tarafından protestolara sebebiyet vermiştir. Kırgızistan’ın ekonomik yetersizliği, işsizlik oranının yüksekliği, merkezi hükümetin zayıflığı ve Kırgız halkının milliyetçilik duygusunun yüksek olması Türkistan devletleri içerisinde en sert halk protestolarının görülmesine neden olmaktadır (Garibov, 2018: 143).

Kırgızistan’da Çin varlığına karşı ilk protesto eylemlerini “Kırgız Kırk Yiğit” halk derneği tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk defa Aralık 2018’de Bişkek’teki Çin Büyükelçiliği önünde eylemler gerçekleştirilmiştir. Eylemciler yasadışı Çinli göçmenlerin 30 gün içinde ülkeden sınır dışı edilmelerini ve Çin’de yaşamakta olan etnik Kırgızlara karşı uygulanan zulmün durdurulmasını talep etmişlerdir. Bir sonraki eylem Ocak 2019’da Bişkek’in Ala-Too meydanında gerçekleşmiş ve eylemciler yasadışı göçmenlerin sınır dışı edilmeleri talep edilmiştir (Open Democracy, 2019).

Temmuz 2019’da Kırgızistan’ın Narın şehrinde 70 kadar protestocu Çinli altın madeni şirketi Jhong Ji Mining’in faaliyetlerini protesto etti. Bölgede yaşayan insanlar, Solton-Sarı tarlasının suyunun kirletildiği toprağın verimsizleştiği ve sudan içen hayvanların telef

Eraslan, Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgızistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile Siyasi, Sosyal ve..

olduğunu ifade etmektedirler (Fergana Agency, 2019). Solton-Sarı'daki çatışmanın nasıl başladığı tam olarak net değildir: Kırgızistan vatandaşları, taşı ilk atanın Çinliler olduğunu ifade ederken, Çin büyükelçiliği yerel halkı şirketin topraklarına yasadışı olarak girmek ve çalışanlarına saldırmakla suçlamaktadır (BBC, 2019). Bölge halkı doğal yaşam biçimlerinin bozulacağından korkmakta ve Kırgızistan hükümetinin Çin'den almış olduğu kredilerden dolayı topraklarının Çin'e verileceğini düşünmektedirler. Kırgızistan halkı tarihsel hafızasını canlı tutmakta ve 1999 yılında Çin'le imzalanan sınır antlaşmasını unutmamaktadırlar. Kırgızistan hükümeti toprak vermeyeceğini garanti etmektedir. Eski Başbakan yardımcısı Kubatbek Boronov borç sorununu çözeceklerini, Çin'e toprak verme konusunda ise şu ifadeleri kullanmıştır *"Ve Tanrı korusun, borcumuzu ödeyeceğiz"* (BBC, 2019).

Şubat 2020'de, Kırgızistan Naryn'ın şehrinin At-Başı bölgesinde iki binden fazla kişi Çin yatırımlarına karşı protesto yürüyüşü gerçekleştirmiştir. Protestocular Kırgızistan hükümetinden, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Kırgızistan ziyareti sırasında temeli atılan 275 milyon dolarlık lojistik merkezinin inşaatını iptal etmesini talep etmişlerdir. Protestocular, *"Lojistik merkezine karşıyız"* ve *"Kırgız topraklarının Çin'e aktarılmasına karşıyız!"* yazılı pankartlar açmışlardır (Radio Azattyk, 2020).

Çin, Kırgızistan'da imar faaliyetleri kapsamında bölgenin yol, asfalt ve kaldırım işlerini yürütmektedir. Çin bu imar faaliyetleriyle uzun vadeli sosyo-ekonomik ve sosyo-politik bir strateji belirlemiştir. Yol, asfalt kaplama işlerinde Çin'den gönderilen işçiler çalışmaktadır. Çinli işçiler Çin hapishanelerinde tutuklu mahkûmlar olmakla beraber Çin'e geri dönmek üzere Kırgızistan'a gönderilmişlerdir. Çinli işçilerin Kırgızistanlı kadınlar ile evlenmesi Çin hükümeti tarafından teşvik edilmektedir. Kırgızistan'da yaklaşık 30 bin kadının Çinli erkekler ile evlendiği söylenmektedir (Vesti.Kg, 2018).

Kırgızistan'da Çinli göçmenlere yönelik olumsuz kamuoyu algısı iki temel faktörde oluşmaktadır. Bunlardan birincisi Türkistan'da Çin'in demografik yayılmasıdır. İkinci faktör olarak da yerel işgücü ve Çinli göçmen işgücü arasındaki rekabet ve Çin menşeli şirketlerin bırakmış olduğu olumsuz imajdır. Kırgızistan kamuoyunda, Çinli

işgücü göçünün kontrolden çıktığı ve Kırgızistan'ın gelecekte Çin'in en batıdaki bir ili olacağı düşünülmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kırgızistan'a Kalkınma Yardımları

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Türkistan'da kalkınma yardımları yaptığı ülkelerden biriside Kırgızistan'dır. Kırgızistan'ın bağımsızlık sürecinde başlayan kalkınma yardımlarının ilk önceleri küçük payda olmuştur. "Kuşak-Yol" projesinin hayata geçmesiyle birlikte kalkınma yardımları ve hibelerin payında büyük oranda artışlar görülmüştür. Kırgızistan Cumhuriyeti Ekonomik Kalkınma ve Ticaret Bakanlığı Çin'in kalkınma yardımları için vermiş olduğu rakamlar 2000-2001 yıllarında 1,82 milyon dolar ve 2002-2004 yılları arasında 7,248 milyon dolardır. Çin hükümeti ŞİÖ'nin Ağustos 2007'deki Bışkek zirvesinin düzenlenmesini desteklemek için 50 milyon Çin yuan (7,4 milyon dolar) bir katkı sağlamıştır (Kassenova, 2009: 18).

Çin ilk olarak Nisan 1994'te Kırgızistan'ın Tokmok ilçesinde Kırgız-Çin Kâğıt Fabrikasının inşası için anlaşma imzalamıştır. Çin 10 yıl içinde %4 faiz oranıyla 50 milyon yuan devlet kredisi vereceğini belirtmiştir. Nisan 1998'de Eximbank %3 faiz oranıyla 15 yıl için 100,000 milyon yuan değerinde bir kredi anlaşması daha imzalamıştır. Kırgız-Çin Kâğıt Fabrikası 2002 yılında üretime başlamış ancak 3 yıl içinde fabrika iflas etmiştir. Eyalet denetiminde ortaya çıkan sorunlar, Çin'li çalışanlar tarafından yapılan yolsuzluklar ve göç yönetiminde ihlaller tespit edilmiştir (Kassenova, 2009: 18).

Çin'in sağlamış olduğu ikinci kredi projesi ise ŞİÖ ülkelerine vermiş olduğu tercihli krediler çerçevesinde olmuştur. Kırgızistan'ın Batken bölgesinde bir çimento fabrikasının inşası için Eximbank 70 milyon dolar kredi sağlamıştır. Kazak Turan-Alem Bankası tarafından da teminat altına alınan anlaşma iş birliğini üçlü ortaklığa çevirmiştir. Çimento fabrikasının faaliyete geçmesiyle hedeflenen üretim günde 2.500 ton çimento üretimiyle ülkenin güneyinin çimento ihtiyacını karşılamak ve Türkistan ülkelerine ihracat hedeflenmişti (Russian Business, 2007). Çin'in Kırgızistan'da bir başka hibe kredileri ise, ulaşım alt yapısını geliştirme yönünde olmaktadır. Çin öncelikli olarak Doğu Türkistan'ın Kaşgar şehriyle Kırgızistan'ın Erkeştam ve Oş'a bağlayan Çin-Kırgızistan otoyolunun inşası için 7,5 milyon dolar hibe sağlamıştır (People Daily, 2006).

Eraslan, Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgızistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile Siyasi, Sosyal ve..

Çin “Kuşak-Yol” projesi kapsamında Çin-Kırgızistan ve Özbekistan demiryolu inşasına başlamıştır. Çin hükümeti, Kaşgar-Torugart demiryolunun projesini 2006-2010 tarihleri arasında 5 yıllık kalkınma planına dâhil etmiştir. Kırgızistan hükümeti 268 kilometre uzunluğunda olan Torugart-Uzgen ve Karasu demiryolu inşaatına fazlasıyla önem verse de Kırgızistan'ın işbu projeyi finanse edecek ekonomik gücünün olmaması ve bölgenin yüksek dağlık yapısından dolayı bu projeyi mümkün kılmamaktadır. Projenin gerçekleşmesi halinde Kırgızistan'a maliyeti 2 milyar dolara mâl olacaktır. Çin, projenin gerçekleşmesi için Kırgızistan'a 1,2 milyar dolar kredi sağlayacağını belirtmiş ancak karşılığında Kırgızistan'ın altın madenlerinin işletme hakkını istemiştir (24 KG, 2006).

Çin, Kırgızistan'da daha çok küçük tesislerin inşası ve madenlerin işletilmesine ilgi göstermiştir. Çin'in Shen Zhou Madencilik şirketi Kırgızistan'ın batısındaki bir altın ve bakır madenini Aralık 2007 tarihinde 10 milyon dolar karşılığında satın almıştır.

Kırgızistan'ın kamu borçlarının her geçen yıl artması ve borçlarının %40'nun Çin bankalarına olması “Kuşak-Yol” projesini tartışmalı konuma taşımıştır. Kırgızistan'ın dış borcunun 5 milyar dolara çıktığı ve bu miktarın 1,8 milyar dolarının Çin İhracat-İthalat Bankasına olduğu bilinmektedir. Kırgızistan'ın Ocak-Şubat 2021 kamu borcu verileri şu şekildedir;

- İç ve dış borç - 4 954.110.000 dolar
- %85,2'si devletin dış borcu: 4,221,61 milyar dolar
- %14,8'i devletin iç borcu: 732,50 milyon dolar

Kırgızistan Cumhuriyeti Ocak-Şubat 2021 Kamu Borcu

	Ana Para Tutarı	Faiz	Diğerleri	Toplam
Kamu Dış Borcu	2.366,9	675.2	7.3	3.049,4
Kamu İç Borcu	1.674,1	734.3	-	2.408,4
Toplam Kamu Borcu	4.041,0	1.409,5	7.3	5.457,8

Kaynak: Kırgızistan Cumhuriyeti Ekonomi ve Maliye Bakanlığı, 2021¹

¹ mineconom.gov.kg/ru/post/6931, Erişim tarihi: 26 Mayıs 2021

Eraslan, Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgızistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile Siyasi, Sosyal ve..

2019 yılı verilerine göre Kırgızistan'ın Amerikan doları cinsinden dış borcunun olduğu bankaların dağılımı şu şekildedir;

EXTERNAL DEBT			
BILATERAL REDUCED	152,337.79	2 180.94	57.5
Export-Import Bank of China	119,037.62	1 704.20	44.9
Natexis Bank (France)	335.14	4.80	0.1
Japan International Cooperation Agency	16,736.94	239.61	6.3
Bank KfW (Germany)	5,522.59	79.06	2.1
Export-Import Bank of Korea	1,076.94	15.42	0.4
Kuwait Fund for Arab Economic Development (KFAED)	777.43	11.13	0.3
Saudi Development Fund	1,337.55	19.15	0.50
Government of the Republic of Turkey	6,775.41	97.00	2.6
Abu Dhabi Development Fund (UAE)	738.17	10.57	0.28
BILATERAL NON-LITTLE	586.32	8.39	0.2
BILATERAL NON-LITTLE	586.32	8.39	0.2
Export Credit Fund of Denmark	198.79	2.85	0.1
Hermes Kreditversicherungs-Aktiensellschaft (Germany)	387.53	5.55	0.1
MULTILATERAL PREFERRED	108,462.32	1,552.80	40.9
International Monetary Fund (IMF)	11,416.92	163.45	4.3
Fund for International Development of the Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC)	391.79	5.61	0.1
Asian Development Bank (ADB)	40,306.99	577.05	15.2
Eurasian Development Bank (EDB - Anti-Crisis Fund)	1912.34	27.38	0.7
European Union	1,177.11	16.85	0.4
International Development Association (IDA - World Bank Group)	45 986.39	658.36	17.4
Islamic Development Bank (IDB)	5 577.28	79.85	2.1
International Fund for Agricultural Development (IFAD)	1,400.07	20.04	0.5
Northern Development Fund (NDF)	293.44	4.20	0.1

Kaynak: Eurasian Development Bank, 2019²

2019 yılı verilerine göre Kırgızistan'ın dış borcunun 1.704,20 milyar doları Çin İhracat-İthalat Bankasına, 577,05 milyon doları ise Asya Kalkınma Bankasıdır.

² eabr.org/press/news/kakova-struktura-gosdolga-kyrgyzstana-v-4-45-mlrd/, Erişim tarihi: 26 Mayıs 2021

Eraslan, Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgızistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile Siyasi, Sosyal ve..

2021 yılı itibariyle Kırgızistan'ın Çin'e olan borcu yaklaşık 1,8 milyar dolardır. Kırgızistan eski Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov, Eylül 2020'de Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi'nin Kırgızistan ziyareti sırasında borçların ertelenmesini talep etmiştir. Ceenbekov, Çin devlet başkanı Xi Jinping'le gerçekleştirdiği telefon görüşmesinde borç ödemelerinin süresinin uzatılmasını talep etmiş ancak Çin tarafının yanıtı bilinmemektedir (Radio Azattyk, 2020). Küresel salgın Covid-19 nedeniyle ekonomik sorunlar yaşayan Kırgızistan'da 2020 yılının sonları ve 2021 yılı dış borçların nasıl ödeneceği tartışmalarıyla geçmiştir. Çin hükümetinin, Kırgızistan'dan borçlarını talep etmesi 2021 yılının ilk çeyreğinde yeni Cumhurbaşkanı Sadır Caparov'un Çin'le diplomasi trafiğini arttırmasına da neden olmuştur. Kırgızistan'ın Cumhurbaşkanı Sadır Caparov devlet kanalı Kabar Ajansa vermiş olduğu bir röportajda, kamu borçlarının zamanında ödenmediği takdirde, Bişkek Termik Santrali, Kuzey-Güney alternatif karayolu ve Datka-Kemin enerji nakil hattı gibi devlet tesislerinin çoğunu kaybedeceklerini açıklamıştır (Kloop.Kg, 2021).

Çin'in, Kırgızistan'daki yatırımları bağımsızlığın ilk yıllarında başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da "Kuşak - Yol" projesinin hayata geçmesiyle birlikte Çin bölgede daha büyük yatırımlar yapma imkânı bulmuştur. Çin'in kalkınma yardımları Kırgızistan ekonomisinin büyük ölçüde gelişmesine katkı sağlamamaktadır. Kalkınma yardımları ve kredi borçları Kırgızistan ekonomisinin küçülmesine neden olurken, Çin'e bağımlılık yıllar içinde dikey şekilde artmaktadır.

Kırgızistan ve Çin İlişkilerinde Yolsuzluğun Kırgızistan Siyasetine ve Ekonomisine Etkisi

"Kuşak - Yol" projesinin faaliyete geçmesiyle birlikte Çin, Kırgızistan'a bir dizi kredi ve hibe sağlamıştır. Çin hükümetinin yapmış olduğu en büyük yatırımlar içerisinde Kuzey-Güney alternatif otoyolu ve HES projeleri gösterilmektedir. Kırgızistan hükümetinin sürdürülemez miktarlarda borçlanmasının zincirleme etkileri ne olursa olsun, Kırgızistan siyasetçi ve elitleri için Çin ile iş birliğini son derece cazip hale getirmektedir. Türkistan'daki Çin'in altyapı projelerinin bir başka boyutu ise Kırgızistan'da elitlerin yolsuzluğu olarak görünmektedir.

Eraslan, Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgızistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile Siyasi, Sosyal ve..

Eski Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev'in görev sırasında proje maliyetlerinin olduğundan daha fazla bir ücretle fiyatlandırılması yaygın olarak uygulanmıştır. Kuzey-Güney otoyolu projesi için Çin Exim Bankasından 850 milyon dolarlık kredi alınmıştır. Yol çalışmaları dışında aynı bankadan 386 milyon dolarlık kredi ise Bişkek Isı ve Elektrik Santralının modernizasyonu için alınmıştır. HES projesinde 100 milyon doların zimmete geçirildiği ortaya çıkmış ve eski başbakanlar Jantoro Satıbalidiev ve Sapar İsakov yolsuzluk suçlamalarıyla tutuklanmışlardır. Bişkek HES yolsuzluk olayı için Çin Büyükelçisi projenin başarıyla tamamlandığını ancak yolsuzluk soruşturmasının Kırgızistan'ın iç meselesi olduğunu ve tarafsız kalacaklarını açıklamıştır (Open Democracy, 2018). İsakov'un avukatı Zhooshev, TBEA'nın ihaleyi kazanması için Çin hükümetinin yoğun bir şekilde lobi yaptığını ifade etmiştir. Pekin'in, işi finanse etmek için gereken krediyi, TBEA'nın işi alacağına dair özel şartla sağladığı iddia edilmiştir. Zhooshev, "Yüklenici şirketin Kırgız yetkililer tarafından hiç seçilmediğini TBEA'nın, Çinli yetkililerin seçimi olduğunu ve Pekin bu seçimde ısrar ederek amacına ulaştı" demiştir (Eurasianet, 2019). Eski Başbakan İsakov, Çin'in HES projesi için sağladığı kredi ve modernizasyon çalışmalarında yüklenici Çin şirketinin kendisini tuzağa düşürdüğünü ifade etmektedir. Çin'in bu olaylardaki tarafsızlık ve iç siyasete karışmama politikası, İsakov'un söylemiyle doğru olmadığı aksine Çin'in iç siyaseti dizayn ettiğini göstermektedir.

Kırgızistan-Çin ilişkilerinde öne çıkan siyasetçilerden birisi de eski Devlet Gümrük Dairesi Başkan yardımcısı Raimbek Matraimov'dur. Matraimov, Çin ile kurmuş olduğu yolsuzlukla gündeme gelmiş ve Kırgızistan hazinesine 2 milyar som zarar verdiği söylenmektedir. Matraimov Gümrük Dairesi Başkan yardımcılığı sırasında Çinli iş adamı Khabibula Abdukadır'la birlikte suç örgütü kurduğu yasa dışı mal taşımacılığı yapmışlardır (Kloop.Kg, 2021). Matraimov ve Abdukadır aileleri, milletvekilleri aracılığıyla Kırgızistan'daki üç önemli gümrük terminalini kontrol altına almıştır. Devlet Güvenlik Komitesi Başkanı Kamçıbek Taşiev 24 Aralık'ta düzenlediği basın toplantısında "Matraimov'un kendisi bizimle iş birliği yapmak istedi" dedi. Bütçeye nasıl zarar verdiğini ayrıntılı olarak anlattı. Kamçıbek, bu parayı nereden buldunuz diye soruyoruz. Diyorlar ki: Çin ile Kırgızistan arasındaki sınırı geçen her arabadan 500 ila 3000 dolar arasında ücret alıyoruz. Operasyon

Eraslan, Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgızistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile Siyasi, Sosyal ve..

sırasında kaç arabanın sınırı geçmesi gerektiğini hesapladık ve hasar da bu şekilde çıktı” şeklinde ifade etmiştir (Radio Azattyk, 2020). Kırgızistan Gümrük Dairesindeki yolsuzlukları ortaya çıkaran Uygur iş adamı Ayerken Saimaiti, Türkiye’de suikast sonucu öldürülmüştür. Saimaiti ayrıca eski Kırgız gümrük yetkilisi olan Raimbek Matraimov’un, Khabibula Abdukadır’ın başında bulunduğu bölgedeki en büyük kargo taşımacılığına koruma sağlamada etkili olduğunu söylemiştir (Radio Azattyk, 2019). Uygur iş adamı Saimaiti’nin İstanbul’da suikast sonucunda öldürülmesinde Kırgızistan ve Suriye vatandaşları olan iki kişi tutuklanmış, suikast emrini Matraimov ve Çinli ortakları verdiği düşünülmüştür. Matraimov’un Çinli ortağı, hakkında neredeyse hiçbir şey bilinmemektedir. Khabibula Abdukadır’ın, Doğu Türkistan’da son derece etkili olduğu iddia edilmektedir. Çinli yetkililerle olan bağları hakkında kesin sonuçlara varmak imkansızdır, ancak XUAR’da dış ekonomik faaliyet yürüten tüm iş adamları Çinli yetkililer tarafından oldukça sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir (Rusrand.ru, 2021).

Matraimov’un tutuklanıp para cezası alması ve hazineye para aktarmasının ardından Bişkek’te çok sayıda protesto gösterileri gerçekleştirilmiştir. Protestocular ülkede yolsuzluğun son bulmasını istemişlerdir. Ancak, Kırgızistan’da Çin etkisinin bu olayla kırıldığı düşünülmemektedir. Yeni Cumhurbaşkanı Sadır Caparov’un Çin ile çalışan iş adamları tarafından desteklendiği iddia edilmektedir. Caparov’un babası Nurkozho Mustaly Uulu ve ailesi 1930’larda SSCB’den kaçtığı Çin’de doğmuş ve burada eğitim almıştır. 1962’de, Caparov ve ailesi doğduğu Kırgız SSR’ye geri dönmüştür. Seçim kampanyası sırasında, Caparov muhalifleri onu Çin’in bir ajanı olduğu yönünde iddialarda bulunmuşlardır. Cumhurbaşkanı adaylarından Kanat İsaev, Caparov’u ÇHC’nin çıkarları için lobi yapmakla doğrudan suçlamıştır. 2007’de, Sadır Caparov’un kardeşi, o zamanlar bir parlamento üyesi olarak, devlet ihalesini kazanmış ve Jurgalan madeninin yüzde 71 hissesini 320.000 dolara satın almıştır. Daha sonra Caparov’un kardeşleri madeni Çinli yatırımcılara teslim etmiştir. 2012 yılında madende çıkan yangından sonra, Caparov, basında çıkan haberlere göre, Çinlilere Türkistan’daki en büyük Kumtor sahasını devretme teklifinde bulunmuştur. Cumhurbaşkanı olduktan sonra, ÇHC’ye cazip bir teklif daha yapmıştır. Borç yükümlülüklerinin azaltılması

Eraslan, Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgızistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile Siyasi, Sosyal ve..

karşılığında Zhetim-Too demir cevheri yatağını devretmeyi önermiştir. Caparov'un bazı ortakları, örneğin parlamento vekili Adil Zhunus Uulu gibi Çin ile de bağlantılıdır. Zhunus Uulu, 2015'te parlamentoya seçildi. Milletvekili olarak hatırlandığı en önemli konu, ulusal havayolu Air Kırgızistan'ı Çinli yatırımcılara devretme teklifidir. Çinlilerin, Caparov'un seçim kampanyasını finanse ettiği iddia edilmektedir. Ekim Devrimi sırasında serbest bırakılan Caparov, 560.000 dolardan fazla bütçeyle seçime katılmış ve 17 adayın toplamından daha fazla para harcamıştır. Caparov, sıradan vatandaşların kendisine para bağışladığını “emeklilerin emekli maaşlarını verdiği” belirtmiştir. Ancak, Caparov'un ÇHC Huang Jianhong vatandaşı olan Hua-Er şirketinden en az 12 bin dolar aldığı söylenmektedir. Caparov destekçilerinin mitinglere götürüldüğü otobüslerin, Çinli Tohutibubi Ouerhalika'ya ait olduğu ortaya çıkmıştır (Rusrand.ru, 2021).

Sonuç

Kırgızistan 2013 yılında “Kuşak - Yol” projesine dâhil olduğundan bu yana Çin ile birçok kredi ve hibe anlaşması imzalamıştır. Bağımsızlığını ilan ettiğinde genç bir cumhuriyet olan Kırgızistan'ın Çin'le olan ilişkileri ilk etapta sınır sorununu çözme konusunda olmuştur. Kırgızistan bu dönemde ekonomik kaygılardan dolayı Çin'e toprak vermeyi kabul etmiştir. Kırgızistan ve Çin sınır sorununu büyük bir kriz yaşamadan çözmüştür ancak sınır sorununu çözüm metodu dönemin Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in için iç siyasette bir dizi krize sebebiyet vermiştir. Askar Akayev'in iktidarını sarsan en önemli faktörlerden birisi olarak nitelendirilmektedir. Sınır sorununun toprak verilerek çözülmesi Akayev sonrası iç siyasette tartışılan konulardan birisi olmaya devam etmiştir. Milli duyguları yüksek olan Kırgızistan halkı, siyasetçi ve aydınları bu konuya tepkilerini dile getirmiştir. Ancak Kırgızistan'ı yöneten idare hiçbir zaman Çin ile karşı karşıya gelmek istememiştir. Bu duruma etken olarak Kırgızistan'ın yeraltı kaynakları bakımından zengin olmaması ve ekonomisinin zayıflığı gösterilmiştir. Bu sebepledir ki ülke yönetimini elinde bulunduran idare Çin'le ikili ilişkilerine zarar verecek her türlü faaliyetin karşısında duracak bir irade ortaya koymuştur. Sınır sorununun çözümünde dirençle karşılaşmayan Çin, sorunun kendi istekleri yönünde çözülmesini sağlayarak bölgedeki etkinliğini arttırmıştır. Kırgızistan'ın bağımsız olmasıyla beraber

Çin'in başarısız birçok yatırım girişimi olmuştur ancak ilerleyen süreçte Çin lehine daha başarılı yatırımlar gerçekleşmiştir. Ekonomik yatırımların yanı sıra Çin kültürü ve dilini tanıtmak amacıyla Kırgızistan'da 9 üniversitede Konfüçyüs Enstitüsü kurmuştur. Bu enstitüler çeşitli hibe ve burslar aracılığıyla Kırgız gençlerini Çin'in farklı bölgelerine eğitim, gezi ve sosyal projelere dâhil etmektedir. Günümüzde Çin yatırımları ekonomik, siyasi, askeri, kalkınma, eğitim ve kültürel olarak kapsamlı bir boyuta ulaşmıştır. Çin kalkınma yardımları kapsamında Kırgızistan ordusuna dönemsel olarak ücretsiz askeri araç ve teçhizat yardımında bulunmaktadır. Bişkek caddelerinde ihtiyaca sunulan toplu ulaşım araçları kalkınma yardımları kapsamında verilmiştir. Bu yatırımlar Çin'i ülkedeki ekonomik görünürlüğünü arttırmıştır. Buna ek olarak ülkedeki Çinli nüfusunda da artışlar söz konusu olmuştur. Kırgızistan'ın bağımsızlığının 30. yılında kamusal alanda Çin varlığı daha etkili bir şekilde görülmektedir.

Bu çalışma, Kırgızistan'ın bağımsızlıkla beraber ekonomik kalkınmasını sağlayamaması ve Çin'in yayılcı politikasına cevap üretmediği aynı zamanda Çin'den alınan hibe, kredilerin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamadığı, aksine Çin'e olan bağımlılığını arttırdığını ileri sürmektedir. Çin ile olan ikili ilişkiler Kırgızistan'da "elitlerin yolsuzluğu" durumunu da ortaya çıkarmıştır. İkinci olarak Kırgızistan'da gerçekleşen her halk devriminden sonra Çin'e olan bağımlılık giderek artmaktadır. İktidara gelen yeni cumhurbaşkanlarının ülkeyi kalkındırma sözleri onları Çin'den kredi anlaşmalarına itmiştir. Bu bağlamda, artan ekonomik ilişkilerin neticesinde Kırgızistan'ın Çin'e karşı ekonomik bağımlılığı artarken Kırgızistan halkının Çin'e karşı bakış açısında her geçen yıl nefret söylemi artmaktadır.

Çin'in yükselişi ve bölgedeki yayılcı politikaları karşısında Kırgızistan'ın ekonomik ve siyasi yapısında Çin hegemonyasının artacağı tahmininde bulunulabilir. Ancak Kırgızistan halkının kendine münhasıran milliyetçilik anlayışı ve Kırgız geleneğinin vermiş olduğu özgürlükçü ruh Çin'in çevreleyici, yayılcı politikasının önünde bir set olup olamayacağı da zamanla görülecektir. Kırgızistan siyasetçilerinin halkın bakış açısına hâkim olmaları ve başka bir ülkenin bağımsızlığa tehdit oluşturması durumunda iktidarlara vereceği sert tepki bilinmektedir. Çin'in yakın gelecekte

Eraslan, Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgızistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile Siyasi, Sosyal ve..

kamusal alanda görünürlüğüne devam ettireceği muhtemeldir. Tüm bu faktörler dâhilinde Kırgızistan, Çin ile ikili ilişkilerini ekonomik boyutta devam ettirecektir.

KAYNAKÇA

ÇEVİKEL, Ş. (2019). Kırgızistan-Çin İlişkileri (1992-2018), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bişkek.

GABİROV, A. (2018). Contemporary Chinese Labor Migration and Its Public Perception in Kazakhstan and Kyrgyzstan, China's Belt and Road Initiative and Its Impact In Central Asia, Editör: LARUELLE, M., Washington, 143-152.

JOLDOSHOV, Altynbek (2013). Kabilecilik, Bölgecilik ve Etnisite: Kırgız Kimliği Üzerine Çalışmalar, Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Cilt:8, Sayı: 15, ss. 101-133.

KASSENOVA, N. (2009). China as an Emerging Donor in Tajikistan and Kyrgyzstan, French Institute of International Relations, Russie.Nei.Visions N: 36, Paris, 1-27.

LARUELLE, M. ve PEYROUSE, S. (2009). China as a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies, The Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Washington, 81-91.

E-Kaynakça

24.KG, (2006). <http://24.kg/economics/2006/08/15/5770.html>; Erişim Tarihi: 22.05.2021

NB Central Asia, (2006). www.iwpr.net/?p=bkg&s=b&o=325357&apc_state=henbbkgdate2006, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Anadolu Ajansı, (2020). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistan-daki-siyasi-kriz-cumhurbaskani-sooronbay-ccenbekov-u-istifaya-goturdu/2008540>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

ASANOV, Bakyt. ve NAJİBULLAH Farangis (2013). "Kyrgyz Ask Why Jobs At Home Are Going To Chinese," RFE/RL, <http://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-chinese-jobs-unemployment/25170163.html>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Bağımsız Devletler Topluluğu, (2021). <https://e-cis.info/page/3509/80648/>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

BBC News, (2019). <https://www.bbc.com/russian/features-50678871>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Birleşmiş Milletler, (2021). <https://www.un.org/en/about-us/member-states#gotoK>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Eraslan, Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgızistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile Siyasi, Sosyal ve..

Çin Halk Cumhuriyeti Kırgızistan Büyükelçiliği, (2021). <http://kg.china-embassy.org/rus/zjgx/>, Erişim Tarihi: 21.05.2021

Eurasian Development Bank, (2019). <https://eabr.org/press/news/kakova-struktura-gosdolga-kyrgyzstana-v-4-45-mlrd/>, Erişim Tarihi: 26.05.2021

Eurasianet.org, (2019). <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-former-pm-sentenced-to-15-years-in-chinese-bribery-case>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Euronews, (2020). <https://tr.euronews.com/2020/10/06/k-rg-zistan-da-secim-sonuclar-na-itiraz-eden-gostericiler-hukumet-binas-n-atese-verdi>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Fergana Agency, (2019). <https://fergana.agency/news/108988/>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Gezitter.org., (2020).

https://www.gezitter.org/economics/93306_ne_reshaetsya_vopros_kyrgyzsk-o-kitayskoy_granitsyi/, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Kırgız Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, (2021). <http://www.president.kg/kg/kyrgyzstan>, Erişim Tarihi: 26.05.2021

Kırgızistan Cumhuriyeti Ekonomi ve Maliye Bakanlığı, (2021). <http://mineconom.gov.kg/ru/post/6931>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Kloop.Kg. (2021). <https://kloop.kg/blog/2021/04/15/ugolovnoe-delo-v-otnoshenii-rajymbeka-matrainova-prekrashheno-gknb/>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Kloop.Kg., (2021). <https://kloop.kg/blog/2021/03/16/v-schet-gosdolga-pered-kitaem-mogut-ujti-tets-bishkeka-i-lep-datka-kemin-no-dengi-na-oplatu-dolga-budut-zhparov/>, Erişim Tarihi: 21.05.2021

LELİK, Anna. (2016). “Kyrgyzstan Tightens Registration Rules For Visitors.” <https://eurasianet.org/kyrgyzstan-tightens-registration-rules-visitors>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

MARAT, Erica (2008). “Chinese Migrants Face Discrimination in Kyrgyzstan,” Eurasia Daily Monitor 5, no. 38, <https://jamestown.org/program/chinese-migrants-face-discrimination-in-kyrgyzstan/1>, Erişim Tarihi: 21.05.2021

Open Democracy Free Thinking For The World, (2019). <https://www.opendemocracy.net/ru/odr-ru/anti-kitaiskie-protesty-kyrgyzstan/>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Open Democracy Free Thinking For The World, (2018). <https://www.opendemocracy.net/en/odr/kyrgyzstans-north-south-road-to-corruption/>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

People Daily, (2006).

http://english.peopledaily.com.cn/200609/02/eng20060902_298887.html

PODOLSKAYA, D. (2017). Troublous borders of Kyrgyzstan. What has changed in 2017?,

Eraslan, Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgızistan'ın Çin Halk Cumhuriyeti ile Siyasi, Sosyal ve..

https://24.kg/english/71976_Troublous_borders_of_Kyrgyzstan_What_has_changed_in_2017/, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Radio Azattyk, (2020). <https://rus.azattyk.org/a/30657396.html>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Radio Azattyk, (2020). <https://rus.azattyq.org/a/30440767.html>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Radio Azatyk, (2020). <https://rus.azattyk.org/a/30838154.html>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Raido Azattyk, (2020). <https://rus.azattyk.org/a/31020231.html>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Rusrand.ru, (2021). <https://rusrand.ru/analytics/ten-drakona>, Erişim Tarihi: 22.05.2021

Russian Business, (2007). www.rb.ru/news/business/2007/08/27/113633.html, Erişim Tarihi: 23.05.2021

SADOVSKAYA, Y. (2015). "The Mythology of Chinese Migration in Kazakhstan," Central-Asia Caucasus Analyst, January 7, <https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/13112-the-mythology-of-chinese-migration-in-kazakhstan.html>, Erişim Tarihi: 21.05.2021

Vesti. Kg, (2018), <https://vesti.kg/kyrgyz/item/50183-okolo-30-tys-kitajtsev-zhenilis-na-kyrgyzkakh-chtoby-poluchit-grazhdanstvo.html>, Erişim Tarihi: 21.05.2021